

EYLÜL ROMANINDA CAN SIKINTISI

Nezahat ÖZCAN*

Özet

Mehmet Rauf, Eylül romanını Suad –Süreyya çifti ile Süreyya'nın halazadesi Necip arasındaki gönül münasebeti üzerine kurar. Süreyya, Taşocağı'ndaki bağ evinden sıkılır. Necip de, Beyoğlu ile tezat teşkil eden bu mekânda sıkıldığını belirtir. Eşi Süreyya'yı mutlu görmek isteyen Suad, evliliklerini sorgulayarak iç sıkıntılarını yaşar. Sonunda bir yalı kiralanır. Can sıkıntısına bağlı mekân değişikliği, Necip ile Suad'ın yakınlaşması ile neticelenir. Yazar "can sıkıntısı"ni, onaylanamayacak bir gönül ilişkisinin ortaya çıkmasında ve olayların akışında bir motif olarak kullanır. Necip ile Suad'ın hâl'den memnuniyetsizlikleri, canlarının sıkılmasına, bir sonraki merhalede önce müzik, daha sonra -özellikle Necip cephesinde- aşta bu sıkıntıyı giderme arayışlarına yol açar.

Anahtar Kelimeler: Eylül, Mehmet Rauf, Can Sıkıntısı, Necip, Suad, Leitmotif.

THE BOREDOOM IN THE NOVEL NAMED SEPTEMBER

Abstract

Mehmet Rauf bases his novel named September on the couple of Suat-Süreyya and the love affair of Necip, cousin of Süreyya, with Suat. Süreyya gets bored with the country cottage at the quarry. Necip, also, expresses his boredom about this cottage locality that constitutes a contradiction to Beyoğlu. Suat who wants to see her husband being happy experiences tediousness by questioning their marriage. At the last, a waterside residence is rented. Change of place related to boredom results in developing an intimacy with Necip and Suat. The author uses "boredom" as a pattern for becoming evidence of a love affair that cannot be approved and at the course of events. Necip's and Suad's dissatisfaction from this current situation brings about their's having boredom and then searching solution- especially for Necip- for this love boredom by music.

Keywords: September, Mehmet Rauf, Boredom, Necip, Suad, Leitmotif.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: nozcan@gazi.edu.tr

Roman kahramanlarının ruh hâllerini, duygularını detaylandırmayan Tanzimat dönemi romanı, olay etrafında şekillenir. Bu durum, romanın yeni bir edebi tür olması bakımından doğaldır. Edebiyat-ı Cedide romanı ile birlikte roman kahramanlarının psikolojileri de önem kazanır. *Mai ve Siyah*, Ahmet Cemil'in hayalleri ve duygu dünyası üzerine kurulur. *Aşk-ı Memnu*'da muhteris Bihter, uçarı Behlül ve kapisli Nihal'in duygu çatışmaları, Adnan Bey yalısındaki düzeni alt üst eder. Mehmet Rauf'un *Eylül* romanında ise roman kahramanlarının duyguları, olay halkaları kadar romanın akışında önemli bir yer tutar, hatta zaman zaman onlardan daha da ön plana çıkar.

Ahmet Hamdi Tanpınar, "Aşka Dair" başlıklı denemesinde, can sıkıntısının ve güzel sanatların aşka bir kapı aralayabileceğini şöyle vurgular: "*Çok ferdî vakıalara inmeden, bütün bir taklit hissinin, heves ve oyunun, uzvî ürpermenin ve bugünkü cemiyet hayatının büyük fârikalarından biri olan can sıkıntısının aşka başlangıç verdiğini söyleyebiliriz. Güzel sanatların, bilhassa musiki, şiir ve edebiyatın (bugünkü hayatta sinema da dâhil) ruhlara getirdiği sermestî ve heyecan ile ona müsait bir zemin hazırladıkları da muhakkaktır.*" (Tarihsiz: 97).

Eylül romanında, Mehmet Rauf, Tanpınar'ın vurguladığı can sıkıntısı duygusunu ve musiki unsurunu kullanarak romanın başkahramanları arasında bir aşk oluşturur. Bu unsurlardan güzel sanatların *Eylül*'deki açılımı; Batı müziğinin Suat-Necip ikilisi arasında nasıl bir iletişim vasıtası olduğu daha önce işlenmiştir (Kerman 1998: 136-151). Yazımızda, *Eylül* romanındaki can sıkıntısı duygusu ve bu duygunun kahramanlardaki tezahürleri tespit edilecektir.

Edebiyata müzikten geçen leitmotif terimi, bir kelimenin, kavramın, sesin aralıklarla tekrarlanması olarak bilinir. Böylelikle o kelime, kavram kendisini belirgin olarak hissettirerek bir etki alanı oluşturur. *Eylül* romanında Suad'ın piyanoda çalıp Necip'in büyük bir hayranlıkla dinlediği Batılı parçalar ve can sıkıntısı romanın leitmotifleridir.

Eylül'ün henüz ikinci cümlesinde "can sıkıntısı" ifadesi yer alır. Roman kahramanları, Taşocağı'ndaki bağ evinde takdim edilir. Evin damadı Süreyya, kız kardeşi Hacer'e söylenerek can sıkıntısını ifade eder dışarıya vurur. Süreyya: "*Canı sıkılanlara mahsus bir tahammülsüzlükle 'çılgın kız' diye söylen(ir).*" (Mehmet Rauf 1925-1341: 5)¹. Anlatıcı, birkaç cümle sonra Süreyya'nın can sıkıntısını bir kez daha vurgular: "*Süreyya'nın bu gece canı*

¹ Romandaki alıntılarda şu baskı esas alınmıştır: Mehmet Rauf (1925-1341), *Eylül*, Üçüncü Tab, İstanbul: Orhaniye Matbaası. Romandan yapılacak alıntılarda sadece sayfa sayısı verilecektir.

pek sıkılıyordu. ‘Adam bırak!’ dedi. Pederinin dargınlığını bütün köye teşmil ediyordu.” (s. 6). Okurun merakını, anlatıcı giderecek, Süreyya’nın can sıkıntısının “Allahın kırı” diye vasıflandırdığı bağ evinden kaynaklandığı belirtilecektir. Bahar gelmiş, İstanbul’da sayfiye mevsimi başlamıştır. Süreyya ise kayınpederini sahilde bir yere gitme konusunda ikna edememiştir.

Süreyya’nın mekândan kaynaklanan can sıkıntısı izah edildikten sonra eşi Suad’ın ruh hâline geçilir. Süreyya ile beş yıldır evli Suat, kocasının can sıkıntısının mekândan değil, alelade bir hâle dönüşen evliliklerinden kaynaklandığını düşünür: “(.) asıl kabahatin köşkte olmadığını hissediyordu; kabahat şu sebebini düşününce kalbini sızlatan can sıkıntısında, ne kadar aşk ve irtibat ile geçerse geçsin beş senelik hayatın yıprattığı kalplerde, bu kalplerin, kalb-i beşerin eskimeğe olan kabiliyetinde idi.” (s. 8). *Eylül*’de Suad, sık sık bu tarz iç konuşmalar yapar. Suad’ın bu ve benzeri düşüncelerinin kadın hassasiyetinin tek taraflı değerlendirmeleri olup olmadığı konusundaki karar, okura bırakılır.

Süreyya’nın buldukları mekândan bıkkınlığı had safhadadır. Bu bıkkınlığını, söylenmeler şeklinde ifade eder. Süreyya’nın ifadelerinden bir mekân değişikliğini şiddetle arzuladığı anlaşılır: “Bir kere havasızlık... Sıkıntı... Biz papaz değiliz ki bu manastırda yaşayalım. Hayat kalabalık, güzel hava içinde olur. Kalabalık içinde yalnız yaşamak, kalabalık içinde gezip bir köşeye kaçmak, işte asıl zevk budur.” (s. 12). Süreyya’nın bu cümleleri, aynı zamanda otoriteye, babasına yönelik şikâyetlerdir.²

Süreyya’nın peşinden canı sıkılan bir diğer kahramanı: Süreyya’nın halazadesi Necip’i tanırız. İlerleyen sayfalarda karakter özelliği ve hayat tarzı detaylarıyla okura takdim edilecek olan Necip, Beyoğlu’ndan tanıdığı gece hayatının eğlencelerini köşkte bulamaz ve mekânı o da sıkıcı bulur: “On gün kalmak kararıyla gelmişim, galiba yarın ilk trenle kaçacağım... Burada nasıl hayat geçiriyorsunuz bilmem ki... Zorla insan cehenneme girer mi?” (s. 19). Aynı akşam, Necip ile Süreyya bezik oynarken Süreyya, “Benim canım sıkıldı” diyerek kalkar (s. 20). Böylece romanın ilk sayfalarında, üç kahramanın da mahiyetleri farklı can sıkıntıları vurgulanır. Necip ile Süreyya’nın can sıkıntıları kısmen benzer mahiyette olmakla beraber; Suad’ın iç sıkıntısında eşi Süreyya’nın ruh hâline ve evliliklerine yönelik endişeler ön plandadır.

Suad, kocasının can sıkıntısını giderebilmek için babasından borç para alır. Pazarbaşı’nda bir yalı kiralanır. Süreyya, Suad ve dadı yalıya taşınır. Süreyya’nın ısrarı üzerine Necip de yalıya gelir. Necip, çocuksuz karı-kocanın tek düze evliliklerini renklendirir.

² Tanpınar, *Eylül*’de baba otoritesinin mühim bir yer tuttuğunu belirtir (Güven 2004: 36).

Önceleri Suad ile Süreyya'nın beraber çıktığı gezintiler, bir süre sonra Suad'ın ev işleri tutkusundan dolayı kesintiye uğrar. Süreyya, bu durumdan memnun değildir: “Eğer Suad'ın bu ev deliliği olmasaydı daha uzaklara gideceklerdi, fakat o inat ediyor, mutlaka, her yemekte kendi eliyle hazırlanacak bir şey, bir nazar atılacak işler buluyordu.” (s. 66). Yalnız kalan Süreyya, bir süre Kalem'deki işine gelip gider. Böylelikle beş yıllık evlilikleri süresince beraber vakit geçiren eşleri birbirinden uzaklaştıracak ilk bahaneler bulunmuş olur. Yalıda, Suad ile Süreyya arasında ufak tartışmalar da başlar. Bunlar genellikle hassas Suad cephesinden verilir.

Süreyya'da yalıya kavuşmanın heyecanı kısa sürer. Bir süre sonra deniz merakı başlayan Süreyya, yelkenli bir sandal kiralayarak zamanının büyük bir kısmını denizde geçirirken Suad evde piyanosunun başında Necip ile yalnız kalır. “Canınız sıkılıyor, Necip Bey ...” diyerek Suad piyanoda Necip için bir şeyler çalmaya başlar. Böylece Necip-Suad yakınlaşması başlar. Müzik bu yakınlaşmada “duygu alış verişi” mahiyetini üstlenen önemli bir işlev üstlenir (Kerman 1998: 136; Üner 2006).

Necip, Suad ile piyano başında beraber geçirdikleri günlerden sonra müdavimi olduğu Beyoğlu eğlence hayatını, “bunaltıcı, beyin ezici, miskin ve tozlu” bulmaya başlar. Suad ile tanıdığı diğer kadınları mukayese eder. Bu arada, saadetinin kıymetini bilmesi konusunda Süreyya'yı ikaz etmeyi de ihmal etmez.

Necip, Beyoğlu'na düşkünlüğü ile *Aşk-ı Memnu*'daki Behlül'ü; evlilik hakkındaki olumsuz düşünceleri ile de *Kırık Hayatlar*'daki Bekir Servet'i çağırıştırır. Necip, psikolojik özelliğinden dolayı “estetik aylak” olarak tanımlanır (Belge 1988: 351). Beyoğlu'na bağlılığından dolayı ahlaki yozlaşma içindeki erkek roman kahramanlarıyla benzeşen Necip, Batı müziğine duyduğu ilgi bakımından onlardan ayrılır.

Bir süre sonra Necip, özlediği Beyoğlu'na dönse de eğlence hayatı artık Necip için cazip değildir. Bir hafta boyunca Beyoğlu eğlence mekânlarını gezen Necip, *can sıkıntısından* kurtulamaz. Beyoğlu hayatından ve böyle bir hayata bulaştığı için kendisinden iğrenmeye başlar. İnsan ilişkilerinin samimi olmayışı; Suad'ın sakin, sessiz, samimi tavrı onu yalıya döndürür.

Bu arada Süreyya'nın deniz merakı, genişleyerek devam eder. Sipariş verdiği kotranın gelmesi ile vaktinin büyük bir kısmını denizde geçirir. Suad, endişeli bir şekilde elinde dikişi, Süreyya'yı kaygıyla bekler. Suad, eşini mutlu görmek ister. Romanda bu husus, çok sık vurgulanır. Suad, kocasına, evliliğine ihtimam gösteren bir kadındır: “Eğer tehlikeden korkmasaydı Süreyya'nın kendini bırakıp gidişine memnun olacaktı; onun canının sıkılmasından pek endişe ediyordu; hayatını sade kendi huzuruyla işgal

edemediğini hissetmeye başladığı zamandan beri eğlenmesi için her şeyine razı olmuş, ta amak-ı ruhunda sızlayan ufak bir yarayı yalnız kendisine saklayarak sükût ve sabır etmişti.” (s.112). Suad, can sıkıntısını denizde gideren Süreyya’yı tedirgin etmemek için onun dönüşünü beklerken yaşadığı endişelerden kocasına bahsetmez. Deniz kendisini tuttuğu için de Süreyya’ya eşlik edemez. Suad, Süreyya’nın evde kalınca daha fazla canının sıkılacağını düşünür: *“Evde kalırsa daha ziyade canı sıkılacağından korktuğu için cesaret edip bir şey söyleyemiyor, muğber olacağından, hiddetleneneceğinden korkuyordu. Fakat bir gün sandaldan da bıkaçak değil miydi? Sandal da onu sıkacaktı, o zaman ne yapacaktı?”* (s.113). Suad’ın Süreyya’nın denizden dönüşünü beklediği endişeli saatler, yerini bir süre sonra Necip ile piyano başında geçirilen zevkli zamanlara bırakır.

Bu arada anlatıcı, hem Suad ve Necip’in piyanoda çaldıkları trajik biten mutsuz aşk parçaları aracılığı ile hem de Suad’ı endişelendiren düşünceler ile romanın sonunu sezdirmeye başlar. Suad ile ilgili bir cümle: *“Bazen bunun sonunu bir çukur gibi, hayalinde birden kararın nihayetsiz ve karanlık bir boşluk gibi görüyor, bir raşe-i hirâs ile üşüyerek melul kalıyordu.”* (s. 112-113). Romanda Necip ile bağlantılı olarak da bu tarz cümlelere oldukça sık yer verilir.

Necip, bir süre sonra Suad’ı ideal kadın olarak görmeye başlar. Yalıda geçirdiği günler, Suad’a hayranlığını daha da artırır. Önceleri evliliğe olumsuz bakan Necip için evlenilecek kadın tipi artık “Suad” gibi bir kadındır. Necip, bu düşüncesini Suad’a da ifade eder. Piyano başında Suad ile geçirdiği saatler, Necip’in nazarında Süreyya’nın varlığının unutulduğu özel saatlerdir.

Bir süre sonra Suad, kocasının kotra merakını havailik olarak değerlendirmeye başlar. Suad, yalnız kaldığı zamanlarda evliliklerinin muhasebesini yapar. Kocasını ile konuşacak bir mevzularının olmayışı, Suad’ı üzer. Yalıda dadı ile Necip de olmasa büsbütün yalnız kalacağını düşünür: *“Söz bulamayacağız, bütün bütün sıkılacağız, hayatımız tahammül edilmez olacak...”* Suad, dadının bağ evine; Necip’in Beyoğlu’ndaki hayatına dönmesi ile Süreyya’nın da arkadaşsız kalacağını düşünerek kaygılanır.

Süreyya’nın deniz merakı, yelken yarışlarına doğru genişler. Suad ise, ev işleri, dikiş, piyano dışında deniz hamamında vakit geçirmeye başlar.

Romanda Suad, sürekli olarak endişeli, tasalı, sıkıntılı bir hâletiruhiye içinde gösterilir. Denizden dönüşü geciken Süreyya ya da sıradanlaştığını düşündüğü evlilikleri, bu duygu hâlinin sebepleridir. Suad’ın bu endişelerine, Necip’in aradığı özelliklerde bir eş adayını bulup bulamayacağı; mutlu olup olamayacağı; onun evliliğine de, bir süre sonra tıpkı kendi

evliliğinde olduğu gibi “hüzün ve kasvet”in hâkim olacağı gibi kaygılar da eklenir (s. 168). Bu kaygılar, Suad’ın marazi denilebilecek bir psikolojiye bürünmesine yol açar:

“Ve ilk defa burada gelen bu fikir onu hiç terk etmeyen bir müziç hastalık oldu. İlk zamanlar, bunu tabii olarak düşünüp bu fikrin kalbine verdiği acılıkları katre katre tadarken bir gün oldu ki yalnız kalıp rahat rahat onu düşünmekistemeye, hatta düşünmek için cebr-i nefis etmeye kadar vardı; bu bir nevi tabiintihar gibi, bir nevi zehirlenme gibi oluyordu. Her şeyin ilk mebzuliyet-i amal ve elvandan sonra tedricî bir intifa ile hüzün ve melale, kasvet ve zulmete gidişi onu damla damla öldüren bir muhaddir gibi geliyor ve kendisi buna kurban olduktan sonra bunun sade kendisi için olmayıp böyle umûmî bir kanun olduğunu görmekten acı bir teselliyet buluyor, garip bir mesti-i fütur ile kalıyordu.” (s. 168-169).

Kayınvalidesinin ve görünçesi Hacer’in evlilikleri, Suad’ın mutlu evlilik olamayacağı şeklinde bir genelleme yapmasına yol açar. Artık kendisine ve evliliğine acıyan bir Suad vardır. Suad’ın iç sıkıntısı, yoğunlaşır: *“Bütün bu fikirler arasında bir rakkas gibi, kalbini havf ve fütur ile ezen kendi mukayese-i hayatı daima tekerrür ediyor, bazen namütenahi bir kasvet ve melal, sonra acı bir havf ve telaş, her şeyin, bütün emellerin, ümitlerin, şebap ve saadetin zalim bir taannütle mutlaka elden kaçacağını, işte elan kaçmakta olduğunu, bir şey yapmak ihtimali olmaksızın artık hayatının bitmiş olduğuna karar vermek lazım geldiğini görerek zebun kalıyordu.”* (s. 169-170). Suad’a hâkim olan bu ruh hâli, gelişerek onda bir karakter özelliğine dönüşür. Süreyya, Suad’ın endişelerinden haberdar değildir. Suad, kaygılarını ve duygularını kocasıyla paylaşmaz.

Behice dadı gibi Süreyya da Suad’ın piyano çalmasına tahammül edemez. Süreyya, Suad’ın piyano çalarken kendisini dinlemesi konusundaki ısrarlarına önceleri karşı koyamazken sonra şakalarla yalından kaçmanın yolunu bulur. Süreyya, Suad’ın ruh hâlini fark edecek bir dikkate sahip değildir: *“Bunlar, vakta Süreyya’nın düz, meşgul gözünden kaçıyordu.”* (s. 170). Ancak, Suad’ın bu tedirgin hâlinin Necip, farkındadır.

Suad’ın evliliğine ve eşine yönelik endişeleri artarak devam ederken Süreyya, Tarabya’da yapılacak yarış için İngiltere’den getirilen kotraları gezer. Bir kotra sahibi olmanın imkânsızlığı, Süreyya’yı yeni can sıkıntılarına gark eder: *“Süreyya bu haşmetlerin yanında pek miskin bulduğu sandalı için, Suad ise, nerede olsa, nasıl olsa hayatın aynı tohm-ı harabi ile mahmul olduğunu düşünerek üçü de muhtelif şeylerden aynı melale düşüyorlar, muhtelif şiddetlerle böyle esir-i kasvet oluyorlardı.”* (s. 173). Artık Necip’in şakaları da onları eğlendirmekte yetersizdir. Bazen geceleri sandalla üçü birlikte denize açıldıklarında “avdetleri sükûtfi, muzlim olurdu.

Herkes fikir ve melalini yüklenerek odalarına çekilirler, birbirlerini ve kendilerini yorgun olmakla aldatarak melallerini böyle setretmiş olurlardı.” (s. 174).

Bir süre sonra Necip, Suad’ın eldivenlerinden birini alarak yalıdan ayrılır. Bu ayrılış, aynı zamanda Suad’dan; Süreyya’ya ihanet fikrinden kaçıştır. Necip’in bahaneler uydurarak İstanbul’a inmesi ile karı-koca, onun hayatlarında işgal ettiği yeri fark eder: “*Necip, onların hayatını latifeleri, sözleri, refakati ile işgal ve taltif etmiş, melallerinin refik ve tesellisi olmuştu; bunu o gidince anlıyorlardı. Görüyorlardı ki, o olmasa sıkılacaklarmış... Suad yalnız kalınca son zamanlarda kendini istila etmiş olan hüznün ve kasvete daha gömüleceğini ve bu hâl ile Süreyya’nın daha sıkılacağını düşünüyordu.*” (s. 184).

Yalıdan ayrılan Necip’in ardından dadının da bağ evine gitmesiyle Suad yalıda iyice yalnız kalır, piyano çalmayı bırakır. Gündelik işlerini, dikişini yaparken kafası hep meşguldür: “*Sonra birden bire korku geldi, ona hayatlarından Süreyya’yı sıkmış görmek endişesi garip bir aks-i tesir vererek sade Süreyya’dan değil, şimdi kendinden de korkuyordu, hep bunlar Süreyya’nın bıktığı için değil, kendisinin de bıktığı için gibi geliyordu.*”³ (s. 185). Bu cümle, olayların akışında yeni bir merhaleye gelindiğini gösterir. Suad, evliliğini kendisi açısından da tekdüze görmeye başlar. Bu yılgınlık, bıkkınlık hislerine bir süre sonra Süreyya’ya karşı kızgınlık duygusu da eklenir. Suad, kocasının kendi duygularından habersiz, çocuklar gibi sadece oyununa dalmasına; merhale merhale gelişen deniz tutkusuna; kendisini ihmal etmesine kızmaya başlar. Gerçekte kocasını tanımadığını düşünür. Suad’ın yaşadığı bu farklı duygular, fizyolojik tepkilere dönüşür; zaman zaman ağlama krizleri geçirir. Necip, yalıya döndüğünde Suad’ı süzölmüş bulur.

Necip’in ruh hâli de, Suad’ın ruh hâlinde çok farklı değildir. Necip, artık hiçbir yerden zevk almaz. Ona da karamsar bir ruh hâli hâkimdir. İçinde bulunduğu durumu, bıkkınlığını Suad’a anlatır. Necip, ölünceye kadar bu hâlin devam edeceği endişesinin kendisinde yarattığı sıkıntılardan Suad’a bahseder.

Yalıdan uzak olduğu günlerden birinde Necip, rahatsızlanır. Eldiveninin tekini Necip’in yastığının altından çıkması ile Suad, Necip’in kendisine duyduğu ilginin hangi boyutta olduğunu fark eder. Bunu sözlere dökmemiş olmasını da takdirle karşılar. Necip ise aşkından bu şekilde Suad’ın haberdar olmasından memnundur. Her ikisine de karmaşık duygular hâkimdir.

³ İfade bozukluğu, Edebiyat-ı Cedide’nin cümle yapısına karakteristik bir örnek olarak gösterilebilir.

Yalıda bir süre daha eskisi gibi bir arada vakit geçirirler. Artık sonbahar gelmiş, sayfiye zamanı sona ermiştir.

Necip'in duygularına ölüm arzusu karışır. Ancak bir süre sonra bu duygu değişecek, Suad'ın da kendisini sevdiği zannıyla avunacaktır. Bu duyguları, Suad'ın eşinin Süreyya olduğu gerçeğiyle kızgınlık duyguları takip eder. Necip'in duygularındaki iniş çıkışlar bir hayli fazladır. Necip'te menfi duygular, karamsarlık, öfke ve kızgınlık daha ağır basar. Gerçekte kocasını seven Suad ise, hayatını sürekli bir tahammül ve sükût hâlinde yaşayacak olma düşüncesiyle bunalır. Beykoz çayırına hep beraber yaptıkları gezintide, Suad sonbahar ile ruh hâlini özdeşleştirir. Suad, yine hüznü ve kasvet içindedir, kendisini güçsüz ve zayıf bulur. *Eylül*'de özellikle Necip ve Suad'ın ruh hâlleri sık sık değişkenlik gösterir. Necip'te olduğu gibi Suad'a da karamsarlık hâkimdir.

Eylül'de anlatıcı, Necip ve Süreyya'nın duygularına daha fazla yoğunlaştığı için Süreyya'yı tanıyamayız. Romanda, Suad'ın Necip ile ilgili duyguları da çok fazla ortaya serilmez. Anlatıcı, Necip'teki duygu yoğunluğu üzerine daha fazla eğilir. Her iki karakterde de giderek artan yoğun bir bedbinlik vardır. Her iki kahraman da, hüznü, melali, iç sıkıntısını uç noktalarda yaşar. Necip'te bu durumun sebebi Suad'ın evli olmasından kaynaklanırken; Suad'da Süreyya'yı, evliliğini, çocuksuzluğunu da içine alan; kendisine acıyan daha karmaşık bir durum söz konusudur.

Yazın bitmesine doğru Necip'in Suad ile geçirdiği zamanlara Süreyya'nın da katılması, Necip'e güzel bir rüyadan uyanmanın elemi verir. Böyle zamanlarda, Necip'e “bir hüzn-i kasvet” hâkim olur. Necip, bir süre sonra, Suad uğruna ölmenin bile bir saadet olduğunu düşünmeye başlar (s. 272). Yalnız kalacağı endişesiyle günlerini, “mağlub-ı kasvet olarak” bitirir. Suad ise hep daha mutlu günler beklentisi içindedir. Beklentileri gerçekleşmeyen Suad, “elîm bir hüsrân” duyar.

Yalıda geçirilen günler son bulur ve köşke dönülür. Suad, Süreyya'ya kışı da yalıda geçirmedikleri için kızgındır. Yalı, otoritenin olmadığı bir mekândır. Köşkte ise sürekli olarak kayınvalidesini paylayan kayınpeder; tahammül abidesi bir hanımefendi; şımarık, hoppa Hacer; para düşkünü cimri damat Fatin vardır. Anlatıcı, Suad'ın köşkte ne kadar yalnız kaldığını, canının sıkıldığını bir kez daha vurgulamak üzere, romanın sonlarına doğru ev halkıyla Suad'ı, romanın başında olduğu gibi tekrar karşı karşıya getirir. Suad, hanımefendinin yanında kendisini kötü hisseder; piyanosu başında Necip ile vakit geçiren Hacer'i kıskanır. Necip ile yalıda baş başa geçirilen günler, geride kalmıştır. Suad, her şeyden usandığını hisseder. Necip ile Suad, zihnen birbirlerini suçlamaya başlar. Aralarında küskünlük oluşur.

Hiddet, nefret, husumet duyguları birbirini takip eder. Suad, tekrar kocasına bağlanır, karşısında hanımefendi gibi bir tahammül örneği vardır. Necip ise Beyoğlu hayatına döner.

Bir gün Necip, hasta, hâlsiz eve gelir. Yalnız kaldıklarında Suad'a hayattan bıktığını söyleyerek beraber uzaklara gitmeyi teklif eder. Suad, bu teklifi red eder. Necip evden ayrıldığında Suad, onsuz geçecek hayatın renksiz, soluk olacağını düşünür. Necip ile birlikte ölme arzusuna kapılır. Romanın son sayfaları, bu arzunun gerçekleştiği bir yangına sahne olur.

Eylül romanında Süreyya'nın can sıkıntısının yol açtığı mekân değişikliği, Suad-Necip yaklaşması için uygun bir ortam hazırlar. Süreyya, can sıkıntısını deniz merakı ile giderirken bu defa Suad'ın kasvetli ruh hâlini, Beyoğlu'nun yoğun gece hayatından sıkılan Necip, piyano başında geçirilen zamanlarda hafifletmeye çalışır. Bir süre icra edilen bu parçalarla Suad'ın ruhu huzur bulmuş gibi görünse de, yasak ilginin oluşması ve hayatına yönelik sorgulamalar ile Suad'daki can sıkıntısı, yerini iç sıkıntısına bırakır.

Eylül'de, Necip merkezli yasak "aşk"ın şekillenmesinde Süreyya'nın "düz nazarı" olarak ifade edilen ihmalkâr davranışları; Suad'ın piyanoda çaldığı Batılı parçalar; kahramanlara hâkim olan "can sıkıntısı" da etkilidir. Ancak bu duygu, Mehmet Kaplan'ın vurguladığı topluluk ediplerine ve devre hâkim olan can sıkıntısından ayrı bir mahiyettedir.⁴ Tanpınar, Edebiyat-ı Cedide'nin ortak unsurunun, hayatın şartlarına tahammülsüzlük ve can sıkıntısı olduğu görüşündedir (Güven 2004: 35). Topluluk ediplerine hâkim olan can sıkıntısı, siyasi ve toplumsal kökenlidir. *Eylül*'de ise kahramanların can sıkıntısının bireysel nitelikli olduğu görülür. Bu can sıkıntısı, modern hayatın Türk insanına da bahşettiği meşgalesizlikten kaynaklanan bir can sıkıntısıdır. Suad, Necip ve Süreyya dışındaki kahramanların da ruh hâllerinden söz etmek mümkündür. Cimri kocası Fatin'den hoşnut olmayan Hacer de köşkteki hayattan bunalmıştır. Kayınpederin ve kocasının hiddet nöbetlerini hep sükûnetle göğüslemeye çalışan hanımefendinin ruh hâli hakkında da tespitler yapmak mümkündür. Ancak yardımcı karakterlerin bu ruh hâlleri, romanın ana vakasını şekillendirmekten ziyade, daha çok Suad üzerinde yarattığı etkiler bakımından önemlidir. Süreyya, Necip ve Suad'ın can sıkıntıları ise olay halkalarının oluşumu ve gelişmesinde birinci dereceden etkilidir. Necip ile Suad'ın hâl'den memnuniyetsizlikleri, canlarının sıkılmasına, bir sonraki merhalede önce müzik, daha sonra -özellikle Necip cephesinde- aşkta bu

⁴ "Devrin hâkim vasfı can sıkıntısıdır. Mehmet Rauf, *Eylül* romanında, bu can sıkıntısını kuvvetle tasvir etmiştir." (Kaplan 1992: 456).

sıkıntıyı giderme arayışlarına yol açar. Süreyya ise can sıkıntısını giderek genişleyen deniz tutkusu ile dindirme çabasındadır.

Roman yazarının aşinası olduğu gönül münasebetleri (Törenek 1999: 33-35); kadın-erkek dünyasının farklılığı *Eylül*'de başarılı bir şekilde verilir. Batı müziğinden zevk alan Suad'a yasak gönül münasebeti yakıştırılırken (Belge 1988: 345), peşrevlerden, kantolardan hoşlanan Hacer'in, bu konuda tenkit edilmesi ise romanın önemli çelişkilerinden biridir.

KAYNAKÇA:

BELGE, Murat (1988), *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

GÜVEN, Güler (2004), *Tanpınar'dan Yeni Ders Notları*, (Hazırlayan: Hayri Ateş), İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

KAPLAN, Mehmet (1992), *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

KERMAN, Zeynep (1998), "Eylül Romanında Musiki", *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Mehmet Rauf (1925-1341), *Eylül*, Üçüncü Tab, İstanbul: Orhaniye Matbaası.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (Tarihsiz), *Yaşadığım Gibi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TÖRENEK, Mehmet (1999), *Hikâye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ÜNER, Ayşe Melda (2006), *Roman ve Musiki Tanzimat ve Servet-i Fünun Romanında Musiki Teması*, İstanbul: Simurg Kitapçılık.